

8. Штатний формуляр професорсько-викладацького складу Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова на 1995-1996 навч. рік (станом на 1 січня 1996 р.) // Поточний архів Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – 1996. – арк. 46-56.
9. Довідка про результати перевірки діяльності Переяслав-Хмельницького державного педінституту (10-15 жовтня 1994 р.). – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України / Архів Міністерства освіти науки України, ф. 166, оп. 18, спр. 82, арк. 127-151.

Анотація

В статті проаналізовано состояние обеспечения исторических факультетов педагогических ВНЗ научно-педагогическими кадрами в начале 1990-х гг., и изменения, которые произошли в течение предпоследнего пятилетия XX ст.

Пітик І

**КРАХ ПОЛІТИКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.)**

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлене необхідністю об'єктивного і всебічного висвітлення основних напрямків політичної та соціально-економічної діяльності Центральної Ради (ЦР) на шляху розбудови української державності.

Стаття підготовлена відповідно до планової теми “Українське селянство в планах гетьманської держави П. Скоропадського, Директорії, Раднаркому УСРР у боротьбі за владу (квітень 1917 – серпень 1919 рр.)”, що розробляється автором на кафедрі етнології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Метою дослідження є вивчення й розкриття сутності і методів роботи ЦР, спрямованих на мобілізацію селянства та інших соціальних груп населення для побудови незалежної демократичної держави, а також передумов і причин її поразки у цій боротьбі.

Запропонована тема й досі не знайшла належного висвітлення ні в радянській [1] ні у вітчизняній історіографії [2].

Українська Центральна Рада знаходилася в фаворі суспільно-політичного життя України у березні 1917 – квітні 1918 рр. Її досвід в українському державотворенні має важливе і неперехідне значення для розбудови сучасної правової, демократичної, незалежної і соборної України.

Проголошення Третім Універсалом Української Народної Республіки, а Четвертим самостійності України стали безсумнівно визначним здобутком Центральної Ради. Проте 29 квітня 1918 р. її влада була повалена. Що ж сталося і призвело до її краху? Здавалося б зовсім недавно її вплив на українські трудові верстви був незаперечним і невпинно зростав. Грудневий (1917 р.) Всеукраїнський з'їзд рад селянських робітничих і солдатських депутатів визнав Центральну Раду “тимчасовим правомочним законодавчим органом революційної демократії України” і, на противагу більшовикам, вважав її переобрання “невчасним непотрібним” [3]. 11 січня 1918 р. в Четвертому Універсалі Центральна Рада записала “Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу” [4]. 18 січня вона одностайно затвердила Тимчасовий земельний закон [5]. Розроблений в середині грудня 1917 р. він, однак, не відповідав реаліям 1918 року, оскільки не сприяв стабілізації соціально-економічного і політичного становища в Україні. З одного боку, земельний закон підживлював ілюзії бідноти і значної частини середнього селянства щодо землі, а з другого, – настроював проти Центральної Ради я великих землевласників – поміщиків, так і заможних селян, котрі традиційно володіли землею на права власності, а тому виступали проти її земельної політики, спрямованої на відміну приватної власності і на підтримку гетьманського перевороту [6]. В останній день перебування при владі – 29 квітня 1918 р. Центральна Рада затвердила Конституцію Української Народної Республіки [7]. Особлива парламентська комісія, яка розробляла проект Основного Закону планувала внести його на розгляд і затвердження Українськими Установчими зборами, вибори до яких були призначені на 27-28 грудня 1917 р., коли революція в Україні “проходила національну політичну стадію”. У проекті ж невраховані зміни в позиції Української революційної демократії кінця 1917 р. – ранньої весни 1918 р. Поспішне прийняття Конституції на базі розробленого раніше проекту, практично без обговорення і внесення змін, призвело до суттєвої відмінностей соціального курсу революції, який здійснювався Центральною Радою у 1918 р. Схвалені Конституція продемонструвала значну “внутрішню суперечність самої Української революції”. Об'єктивні обставини перших весняних місяців 1918 р. свідчили про поглиблення революційних перетворень, Основний закон Української Народної Республіки закріплював її вчорашній день, що гальмувало і стояло на шляху розвитку історичного процесу [8].

Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р., як довгі роки стверджувалося в радянській історіографії, не спонтанний і не одноденний акт. Він став наслідком довготривалої боротьби протистоянь, суперечок, дискусій українських політичних сил, як в середині самої Центральної Ради так і поміж бідними й наближеними до них середніми селянами робітниками й інтелігенцією, великими землевласниками – власне поміщиками та хліборобами – власниками в особі більш забезпеченої частини середнього і заможного селянства, та австро-угорським і німецьким верховним командуванням, що спостерігалось з перших днів окупації України.

Згода Центральної Ради на “австро-німецьку допомогу” у боротьбі з більшовиками, в кінцевому підсумку, виявилася чисто формальним актом, адже текст її документу – звернення до урядів Австро-Угорщини і Німеччини розробила німецька сторона і представнику української мирної місії в Бресті М. Любинському, в силу об’єктивних обставин, в яких опинилася УНР, нічого іншого, зважаючи на чужоземний диктат не залишилося зробити, як підписати його. “Запрошуючи” іноземні війська в Україну представники Центральної Ради розраховували, що їх формування будуть складатися виключно з Галицьких січових стрільців та дивізій, сформованих з українців-військовополонених, інтернованих під час Першої світової війни на території Австро-Угорщини й Німеччини. Всього їх нараховувалося близько 30 тис. і було цілком достатньо для звільнення території України [9]. Німецькі ж і Австро-Угорські військові підрозділи передбачалося розташувати вздовж північного кордону України. Але ці “наївні надії” німецько-австрійська делегація звела нанівець ще під час Брест-Литовських перемовин, посилаючись на технічні труднощі передислокації інтернованих українських частин, щоб передати їх у розпорядження української влади. Замість цього вони зайняли всю територію України власними збройними силами. Їх головною метою було і залишилося призупинити, або принаймні, послабити, за рахунок України голод, що насувався на Німеччину і Австро-Угорщину, як в наслідок поразок, моральних і матеріальних втрат на фронтах Першої світової війни.

Прихід окупаційних військ в Україну не тільки допоміг Центральній Раді і Раді Народних Міністрів повернутися до Києва і відновити Українську Народну Республіку, але й остаточно вплинув на зміну соціально-політичної ситуації в Україні. Здавалося б Центральна Рада, уряд В. Голубовича мали відповідно зреагувати на ці зміни, але вони ніби поринули в літургійний сон. У пресі, окремими відбитками й листівками з’явилися публікації М. Грушевського, В. Голобовича, міністрів, які намагалися роз’яснити і переконати народ, що німці й австрійці прибули в Україну як «друзі», щоб допомогти у боротьбі з більшовиками, звільнити територію Української Народної Республіки, що вони не будуть втручатися у внутрішні справи України, а після виконання цих завдань підуть собі “геть”. Однак не так сталося, як гадалося. Німецькі й австрійські війська чисельністю 450-500 тис. солдат і офіцерів, не чекаючи сприйняття населенням доцільності перебування їх на теренах України, досить швидко окупували всю її територію.

Одночасно Центральна Рада розгорнула гарячкову діяльність. Перебуваючи ще в Житомирі, 1 березня 1918 р. вона ухвалила низку законів, в яких упорядковувалась українська державність: в УНР запроваджувався новий стиль, вводилась національна грошова одиниця – гривня, визначено державний герб республіки – тризубець – часів Володимира Великого, ухвалено закон про громадянство УНР, про адміністративно-територіальний поділ України, циркуляр Ради Народних Міністрів “Про застосування української мови”, тощо [10].

Проте присутність окупаційних військ на українській землі до крайнощів загострила суспільно-політичні настрої широких верств населення. У центрі цього коловороту лишалася одноосібно Центральна Рада, вірніше її есерівська частина, активно підтримувана головою ЦР М. Грушевським. 9 березня 1918 р. український есер М. Чечель, виступаючи на Малій раді, заявив, що після більшовицького перевороту і приходу в Україну німців “селяни почали опасатись, чи не будуть скасовані всі ті здобутки, які нам принесла революція. З другого боку, поміщики і багатії почали підводити голову, і ... кохати надію, що земелька тепер для селян пропаде, а як їм і дадуть землі, то хіба стільки, скільки кожен з них донесе на власних плечах”. Того ж дня, думку останніх спростувало Міністерство внутрішніх справ УНР. За підписом міністра П. Христюка і директора політично-адміністративного департаменту Ю. Гаєвського губернським і повітовим комісарам розіслано розпорядження, яке зобов’язувало їх “довести до відома населення, що земельний закон буде проводитись у життя неухильно”, порушення його будуть каратись “рішуче, а в разі потреби й озброєною силою”. 11 березня 1918 р. непорушність урядового законодавства була підтверджена Центральною Радою у Відозві-Оповіщенні «До громадян Української Народної Республіки»: “Українська Центральна Рада, яка проголосила своїм Четвертим Універсалом незалежність і самостійність Української Народної Республіки, так при тій самостійності й незалежності стоїть і буде їх боронити від усякого замаху. Як віддала вона всю землю робочому народові земельним законом, так на тім вона і стоїть. Закони видані на користь робочих, також будуть і далі в силі. Всі свободи уставлені Третім і Четвертим Універсалами і далі зостаються. Професійні спілки, ради селянські і робітничі мають далі вести свою роботу для охорони своїх класових і професійних інтересів. Тільки на владу вони не можуть претендувати, бо влада на Україні мусить бути одна – Української Центральної Ради й міністрів” [11].

Голова Центральної Ради М. Грушевський постійно наголошував на незмінності її курсу, принаймні записаних в основних її документах і, особливо, Універсалах. Виступаючи 20 березня 1918 р. на урочистому засіданні Малої ради з приводу перших роковин утворення українського парламенту, він підкреслив, що, не зважаючи на невдачі, помилки й прорахунки, ЦР в своїй діяльності “завжди мала єдиний критерій єдиний

компас – це інтереси трудящих мас” і тут нам принагідно зазначити, що цього шляху він дотримувався до останніх днів перебування при владі Центральної Ради [12].

У березні місяці Мала рада і Рада народних міністрів шість разів заслуховували Міністерство земельних справ про становище на селі, про хід і результати засіву полів. До роботи в цій галузі активно підключалася Селянська спілка, ЦК якої 24 березня визначив основні її прерогативи і завдання. Проблеми селян опікувався також Всеукраїнський земельний комітет, що керував роботою місцевих земельних комітетів. Головні завдання, які висувалися перед цими трьома структурами – об'єднати селянство простими й зрозумілими гаслами, провести трудомістку роботу з підготовки й проведення селянських з'їздів, налагодити випуск селянських газет та іншої літератури на хліборобську тематику. Результатом їх зусиль стала робота 15 повітових селянських з'їздів, про які повідомила преса і, першочергово газета “Народна воля”. Підсумком їх засідань стала масова підтримка земельної політики Центральної Ради, ідеї соціалізації землі, земельного закону від 18 січня 1918 року [13]. Одночасно, в постановах окремих з них, проглядалися критика й претензії до Центральної Ради, намічався відхід від позицій її повної підтримки, особливо після короткотермінового перебування при владі на теренах України більшовиків з їх демагогічними заявами і обіцянками.

Такі постанови, внутрішні суперечності в самій Центральній Раді, зокрема, критика політики уряду В. Голубовича соціал-демократами, соціалістами самостійниками і соціалістами-федералістами, навіть погрози окремих їх членів про неможливість дальшої співпраці в його кабінеті і, нарешті, урядова криза призвели до того, що УЦР поступово втрачала ґрунт під ногами. Взагалі ж ідея перевороту, вимоги зміни політики Центральної Ради та її уряду “витали в повітрі” протягом останніх двох місяців після повернення їх до Києва. За два дні до гетьманського перевороту соціалісти-федералісти відкликали своїх представників: В. Прокоповича, І. Чопівського та С. Шелухіна з уряду [14].

Особливо широкого розмаху критика діяльності Центральної Ради й уряду та запрошення ними окупаційних військ в Україну набула в міській думі, що дискредитувало українську владу, писав М. Грушевський [15]. Надзвичайно гостра й критична оцінка діяльності Центральної Ради та її уряду дана визначним громадським і державним діячем, вченим-істориком Д. Дорошенком: “... всі сподівалися, що настануть якісь зміни, що навчений тяжким досвідом уряд стане на реальніший ґрунт та замість утопічних проєктів та фантастичних мрій візьметься за практичну пращу по відновленню зруйнованого господарського життя в краю, налагодження адміністративного апарату, за ведення порядку й ладу”. Та примарними були надії й сподівання. Складалося враження, що українська влада перебуває в летаргійному сні чи навіть ніби їй наврочено й пороблено. Діячі УЦР продовжували ліводемократичний курс, накреслений Третім і Четвертим Універсалами, що викликало невдоволення й роздратування не тільки власного населення, але й окупаційного командування. Як невдовзі з'ясувалося продовжив Д. Дорошенко “... правительством Центральної Ради перш за все виявило свою безсилість утворити скільки – небудь сильну авторитетну владу, організувати адміністрацію, запровадити лад і спокій та установити які-небудь нормальні відносини в краю. Присутність українського правительтва сяк-так відчувалася лише в Києві. Поза столицею край жив своїм власним життям” [16].

Коли врахувати, що досвіду державного будівництва навіть у провідників Центральної Ради, не говорячи про затурканого, безграмотного й забитого селянина не було, та неважко здогадатися, що творилося на місцях у межах цієї країни. Хаос, безладдя й анархія охопили господарське життя “Село неначе потонуло в анархії перерозподілу”, повсюдно грабунки й руйнування великих маєтків, захоплення панського майна, організація сільської самооборони для захисту приватної власності від бандитизму і грабежів. Прямим свідченням цих подій є виступ 19 березня 1918 р. на засіданні Малої ради голови Всеукраїнської комісії у справах виборів до Українських Установчих зборів М. Мороза. Він, зокрема, зазначив, що вибори призначені на 27-28 грудня 1917 р. не відбулися в жодній окрузі, тому скликати Установчі збори неможливо Головною причиною зриву цих виборів він вважав анархію, бо селяни з села Хабного, наприклад, в день виборів грабували горілчані склади, а виборці іншого села займалися “продажем сіна якогось панка” [17]. Того ж дня один із засновників Української партії соціалістів-самостійників О. Степаненко, виступаючи на засіданні Малої ради при обговоренні питання про зміну складу уряду, піддав гострій критиці урядову політику: “Сучасний склад Ради народних міністрів не відповідає моменту. Попередня політика Українського уряду довела до повного зруйнування державного господарства: маємо повний хаос і анархію в народному господарстві; в селах анархія і братовбивча війна (село на село, чи протистояння між кількома селами – Г.П.), в містах те ж саме, залізниці майже стали, старий державний апарат зруйновано, новий не утворено, податки майже не поступають. Необхідно утворити новий кабінет міністрів на принципі ділового”. Наступного дня на урочистому засіданні з нагоди перших роковин Центральної Ради з критикою діяльності уряду виступили: від соціалістів-федералістів – М. Кушнір, Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії – Ю. Новаковський, соціал-демократів – М. Порш, бундівців – М. Рафес, російських есерів – Й. Скловський [18].

В опозиції до урядової політики знаходилася також українська ліберально-демократична інтелігенція. Про настрої громадсько-політичних діячів цього періоду зробив запис у своєму щоденнику засновник газети “Нова Рада” – Євген Чикаленко. Повернувшись 25 березня (7 квітня) 1918 р. з святкування першої річниці газети, він занотував: “Всі висловлювались, що краще було б, якби німці взяли все в свої руки і самі посадили

міністрів бо наші ладу не дадуть і не заведуть спокою в нашій молодій державі. Наш уряд на чолі з Грушевським думав опиратися на сільську голоту, на наших більшовиків, міркуючи, що вони є сила, на які й можна збудувати державу". Зустрівшись в лютому з М. Грушевським він переконував його, що "Україну треба будувати на середньому землевласнику, що має від 15 до 150 десятин землі, бо це є найпевніший, найздоровіший елемент в селі" Великі землевласники, як російські, так і польські чужі нам. Він доводив, що шлях соціалізації землі, відібрання її (дурно, тобто безоплатно – Г.П.), як радять есери, це шлях в нікуди він настроює проти держави хліборобські верстви, які мають понад 10-15 десятин землі і веде її (державу – Г.П.) до загибелі [19].

Саме названі Є. Чикаленком верстви села 6 північних повітів Полтавщини, зібравшись за ініціативи Української демократично хліборобської партії на хліборобський з'їзд у Лубнах в кількості понад 2 тис. осіб, визнали земельну політику уряду В. Голубовича руйнівною. З'їзд прийняв постанову про відновлення приватної власності на землю, живий і мертвий реманент, продуктивну худобу, вимагав залишити великим господарствам визначений мінімум землі, решту передати безземельним і малоземельним в оренду. для зустрічі й порозуміння з Малою радою з цих питань з'їзд обрав делегацію в числі 205 землеробів, яка увечері 7 квітня виїхала до Києва. Як з'ясувалось пізніше, ні М. Грушевський ні В. Голубович не сприйняли серйозності загального становища, пов'язаного з появою делегації та її вимогами. М. Грушевський взагалі заборонив членам Малої ради зустрічатися з делегатами, а В. Голубович на їх запит відповів, що земельний закон затверджений Центральною Радою і ніяким змінам не підлягає [20].

Така нерозважлива поведінка керівництва української влади викликала неадекватну поведінку провідних діячів різних кіл київського громадянства. Противники Ради намагалися налагодити контакти з делегацією хліборобів з Полтавщини, проте останні твердо відстоювали свої вимоги й ні на які перемовини будь з ким не йшли. Натомість, всередині Центральної Ради просіялися непорозуміння і сум'яття, адже з'ясувалося, що далеко не увесь трудовий люд України поділяє принципи Третього Універсалу і урядового закону [21].

Невдовзі помірковані представники Центральної і Малої Ради, очолені членом обох рад М. Поршем, розробили проект змін до земельного закону від 18 січня 1918 р. і планували внести його на розгляд ЦР. Апробацію проекту змін провели на спільному засіданні ЦК УПСР та ЦК Всеукраїнської Селянської спілки, де з доповіддю виступив член ЦК УПСР М. Салтан. У підсумку він висловився за прийняття проекту М. Порша. Різні думки й оцінки дискутувалися в процесі його обговорення, край їм, однак, поклав М. Грушевський. Він рішуче висловився проти внесення будь-яких змін до земельного закону і обґрунтував це двома причинами: перша – Українська революція справа "головним чином селянських мас і гаслом цієї революції була націоналізація землі та її розподіл, друга – відступ від ідей закладених Третім і Четвертим Універсалами – аморальне явище" [22].

Відверто ворожу позицію щодо Центральної Ради, її уряду та земельного закону зайняли великі землевласники. Через голову Центральної Ради вони напряму зверталися до німецьких і айстро-угорських військових підрозділів з вимогами повернути їм конфісковані й захоплені землі та майно, заборонити селянам анархічні дії і накласти на них контрибуцію для відшкодування понесених збитків. У боротьбі за повалення української влади, ображені в Києві полтавські хлібороби відверто солідаризувалися з "Союзом земельних власників" і також зверталися за допомогою до окупаційного командування" [23].

Проте Центральна Рада вперто просувалася до свого невтішного фіналу керівництва УНР. 9 квітня Мала рада заслухала питання про хід виборів до Українських Установчих зборів. Голова Всеукраїнської виборчої комісії М. Мороз доповів, що на сьогодні є неповні дані про вибори у Київській, Полтавській і частково Чернігівській губерніях. Член Центральної і Малої рад М. Стасюк привів дані виборів, що відбулися на Катеринославщині. За підсумками М. Мороза загальне число делегатів обраних у грудні 1917 р. – січні 1918 р. склало 172 особи: в т.ч. українських соціалістів-революціонерів – 118, більшовиків – 34, євреїв – 5, поляків – 3, українських соціал-демократів – 1, московських лівих есерів – 1, "безпартійних руських" – 1, кадетів – 1, Бунду – 1, хліборобів-власників – 1 [24]. 11 квітня 1918 р. Мала рада знову повернулася до розгляду питання про скликання Українських Установчих зборів. Представник фракції українських соціалістів-революціонерів М. Шраг запропонував скликати їх 29 квітня (12 травня) 1918 р. Один з лідерів українських соціал-демократів М. Порш вимагав провести нові вибори й скликати Установчі збори 12 червня нового стилю. Член ЦК партії соціалістів-федералістів М. Кушнір висловився за реорганізацію Центральної Ради шляхом поповнення її представниками тих кіл, які зараз не мають місць у Раді і скликання нових Установчих зборів. За підсумками голосування перемогу отримала пропозиція українських есерів про скликання Установчих зборів 12 травня 1918 р. Наслідки цього рішення відомі. 17 квітня збори великих і малих землевласників, торгівців і підприємців відбулися у Харкові. Обговоривши питання про діяльність Центральної Ради, її уряду, хід виборів до Українських Установчих зборів, збори зазначили, що Центральна Рада, яка покликана до життя для утворення самостійної України, свої завдання виконала, нові закони її уряду вносять лише хаос і анархію в господарське життя країни. Вибори до Установчих зборів, які мали місце лише в окремих губерніях та й то "за часів большевізму" мають бути анульовані. Необхідно розробити новий закон про ці вибори. Відзначивши повне безсилля української влади й те, що члени уряду не користуються народним довір'ям, збори вимагали негайного переобрання їх, організації місцевого самоврядування і введення національної валюти, відновлення приватної власності на землю, утворення державного фонду для

викупу великих маєтків, їх парцеляції, вжиття заходів для переведення промисловості з воєнного на мирний стан, запровадження примусової державної внутрішньої позики [25].

Така непроста ситуація в Україні доповнювалася окупаційним режимом. Спочатку командування німецьких і австро-угорських частин декларувало своє невтручання в українські справи і одночасно активно вивчало український уряд, шукало шляхи переконання його у необхідності поміркованих дій [26]. Наприкінці березня міністр закордонних справ Австро-Угорщини отримав досить об'ємний реферат про австро-німецьку політику в Україні, в якому зазначалося, що дотеперішня військова окупація і вигнання більшовицьких військ з України не призвели їх до вирішення питання про постачання "необхідної суми харчових продуктів, які нам потрібні для продовження війни і уникнення катастрофічних явищ у нашому загіллі". Австрійська влада вимагала негайної заміни українського уряду. Німеччина, яка проводила виразну українофільську політику прийшла також до висновку, що безпорадність і безсилість теперішнього уряду не дає змоги виконати їх домовленості про постачання продуктів та іншої необхідної сировини до Німеччини [27].

Австро-угорський посол у Києві, проф. Й. Форґач, який з перших днів був настроєний проти і не довіряв українському уряду, 3 квітня повідомив у Відень про "повну ізольованість українського правительства" [28].

Німецький посол, барон А. Мумм фон Шварценштайн у своїх перемовинах з міністром об'єднаного Міністерства земельних і продовольчих справ М. Ковалевським у березні – квітні 1918 р. відносно земельної реформи висловив тривогу з приводу поділу великих землеволодінь на дрібні наділи (парцели – Г.П.), що, на його думку негативно позначиться на продуктивності сільського господарства. Ще більше німців дивувала постанова про безоплатний перехід землі до селян, адже продаж державної землі селянам не тільки стабілізувала б фінансову систему, але викликала б підтримку й розуміння з боку великих земельних власників [29].

Щодалі більше загострювалися відносин між українським урядом і окупаційним командуванням. Подальші події докорінно змінили соціально-політичну ситуацію в Україні. Закликані "на допомогу" окупанти, невдовзі перетворилися в господарів становища в чужій країні. 23 березня 1918 р. міністр судових справ (юстиції – Г.П.) М. Ткаченко у циркулярі до прокурорів окружних судів підкреслив, що німецькі й австрійські військові суди не мають права судити громадян Української Народної Республіки, що такі дії є втручанням у законну судову владу і внутрішні справи країни в цілому. Через три дні (26 березня) головне німецьке командування заявило протест проти тону й форми циркуляру, а також про те, що його не було узгоджено з німецькою стороною [30]. Ще серйозніші протистояння виникли на ґрунті аграрних відносин. Про це переконливо свідчать два накази головнокомандувача німецьких військ генерал-фельдмаршала Г. фон Ейхгорна: про повний засів земельних площ від 6 квітня, та про запровадження дії німецьких військово-польових судів від 25 квітня 1918 р. Ці накази стали фактичним і неприхованим втручанням у внутрішні справи України викликали величезний політичний резонанс не тільки на засіданнях Малої ради [31], але й у країні в цілому. Селянські верстви не тільки відмовилися від підтримки провідників української влади, алей вдалися до збройної боротьби проти іноземних поневолювачів і тих, хто запросив їх в Україну.

Чому ж так раптово і в лічені дні докорінно змінилася ситуація в Україні? Відповідь очевидна, німці знайшли відповідь щодо вирішення питання про зміну влади, в якій Центральній Раді не знаходилося місця. Очевидно і те, що це рішення тісно пов'язане з діяльністю у Києві політичної організації консервативного спрямування – Української Народної Громади, яка наприкінці березня спільно з П. Скоропадським розробила програму згуртування консервативних сил навколо гетьмана-диктатора. Згідно програми, до скликання Союму, в Україні встановлювалася авторитарна диктатура обмежена рамками закону. Оскільки німецьким верхам імпонувала ідея консервативного уряду, в середині квітня 1918 р. вони пішли на переговори з Громадою, яка і за їх сприяння 29 квітня 1918 р. здійснила в Україні державний переворот [32].

Центральна Рада стала заложницею безсилості, безпорадності, а інколи й байдужості своїх лідерів до проблем українського суспільства. Заключивши 23 квітня 1918 р. господарчий договір між Українською Народною Республікою та Німеччиною і Австро-Угорщиною, вона фактично підписала собі «смертний» вирок. Згідно цього документу Україна зобов'язалася поставити цим державам 60 млн. пудів зерна, 400 млн. яєць, значну кількість м'яса, цукру, картоплі, овочів та інших продуктів і сировини. Надалі потреби в її послугах відпали. Плани щодо зміни Центральної Ради, які розроблялися німецько-австрійським командуванням перейшли в реальну площину.

29 квітня 1918 р. в Україні відбувся державний переворот. Його здійснили прихильники генерала П. Скоропадського за сприяння і підтримки німецького командування. Його наслідком стали: розпуск Центральної Ради, скасування законодавства УЦР і Тимчасового уряду, ліквідація Української Народної Республіки, проголошення Української держави на чолі з гетьманом П. Скоропадським. Центральна Рада опинилася в повній ізоляції, лишилася підтримки будь-яких сил і остаточно втратила свій вплив в Україні.

Які ж основні причини поразки Центральної Ради? Досвід світової історії свідчить, що при погіршенні соціального становища загострюються і національні проблеми, отже, шлях до національної консолідації пролягає через розв'язання соціально-економічних проблем. Тому і не дивно, що національно-визвольна революція в умовах розпаду Російської імперії неминуче повинна була проявити себе, як соціальна революція, за якої влада мала перейти до рук трудових верств народу задля перерозподілу власності у їх користування. Лише заради такої революційної програми українські селяни й робітники могли б піти на тяжкі

й виснажливі жертви боротьби, адже ніхто інший в Україні не міг забезпечити завоювання влади тією чи іншою політичною силою. Таких слухних нагод в Україні було кілька, але вони не були використані недолугими політичними лідерами.

Поразка Центральної Ради визначалася слабкістю її влади. Представлена різновекторними політичними силами, нерозвинена і не структурована вона не змогла розробити чіткого плану національно-визвольних змагань, програми соціально-економічних перетворень, бодай яких-небудь доктринальних настанов, а відтак заручитися підтримкою широких народних мас.

Револуція вибухнула тоді, коли національно-визвольні сили ще не визріли. А рівень національної і політичної свідомості народу був не розвиненим. Головні рушійні сили: селянство, робітництво й інтелігенція – не були організовані, а їх неорганізованість засвідчила неготовність до революційних потрясінь нації в цілому. Отже, трагізм української революції проявився в її незрілості і неорганізованості.

У період національно-визвольних змагань провідники Української Центральної Ради не запропонували адекватних сподіванням більшості населення соціальних програм. Саме неспроможність поєднати національні домагання з незрілими соціально-економічними завданнями відвернуло від Центральної Ради низи, широкі селянські маси, а Історія, як відомо не вибаचाє ігнорування інтересів, за якими стоять мільйони людей.

На заваді реалізації української державної ідеї стояли також незрілість українського загальнодемократичного процесу, його строкатість, своєрідний комплекс неповноцінності, “запаморочення” від можливостей, що відкривалися з ліквідацією самодержавства, низький рівень свідомості основної частини населення. Переважаюча його частина вважала. Що лише сильна влада спроможна покласти край анархії і руйні.

Нерішучість і безпорадність у цьому плані Центральної Ради сприяла росту популістської програми більшовиків-ленінців не лише серед зрусифікованих громадян, але й найбільш вразливих верств села. Саме вміння маніпулювати настроями мас давали перевагу противникам національної держави і зрештою визначило її долю. Зневажаючи український національний фактор, більшовики, водночас, зуміли переконати українське селянство в тому, що лише під їх керівництвом воно здобуде віками очікувані “землю і волю”. Соціально-політичні гасла при добре поставленій агітації, виявилися сильнішими і привабливішими ніж національні, а від так значна частина українських трудових мас пішла за більшовиками. За таких умов Центральна Рада відразу втратила ініціативу й опинилася у хвості революційних подій. Лідери національно-визвольної боротьби не побачили, що за більшовицькою демагогією ховалися великодержавницька й колонізаційна політика Росії щодо України: її економічна залежність від російського ринку, значення економічного потенціалу України для Російської держави, поголовна русифікація головних промислових центрів, губернських і багатьох повітових міст України.

Головною причиною поразки національно-визвольних змагань стали й нерозуміння керівниками УЦР необхідності реалізації української національної ідеї, утворення самостійної, суверенної держави. На заваді цьому стали їх автономістські й федералістські позиції, що вело до певних політичних зобов'язань перед центральним урядом Росії. Значна провина сходження Центральної Ради з політичної арени лежить на політичних партіях, особливо соціалістичних представлених у Центральній і Малій радах і, Генеральному секретаріаті. Постійні чвари, амбіційність, конфронтація – перешкодили їх єднанню, подоланню недовіри однієї до другої, бажанню йти на компроміси і поступки, врешті решт, консолідуватися навколо загальнонаціональних інтересів, піднятися до рівня державних завдань, Зокрема, для здійснення соціально-економічних перетворень, українські есери і соціал-демократи неодмінною умовою висували здобуття Україною автономії, вирішення незрілих соціальних завдань перекладали на російську демократію. Саме нерозуміння українською інтелігенцією необхідності використати і направити в єдине русло революційну енергію мас, по-справжньому очолити їх боротьбу за незалежність і призвела їх до краху.

Найважливішим чинником поразки національно-визвольних змагань стала відсутність харизматичного лідера нації, здатного на прийняття неординарних і одноосібних рішень, об'єднати і повести за собою увесь загаль українського народу.

Успіхи у боротьбі за національну державу залежав від створення української регулярної армії, використання військового потенціалу українізованих частин, чого зроблено не було. Керівники Центральної Ради доклали також значних зусиль для визнання державницьких устремлінь на міжнародній арені.

Не маючи чітких орієнтирів боротьби і широкої суспільної підтримки, діячі Української революції поступово еволюціонізували до пошуку іноземних покровителів, що взагалі дискредитувало національно-визвольний рух [33].

Вся багатотисячова українська історія засвідчила приреченість державотворчих зусиль за відсутності відданої ідеалам нації, політично диференційованої, але вихованої та діючої в душі демократизму політичної еліти. Український національно-визвольний рух доби Центральної Ради переконливо довів, що між інтелігенцією та селянством і робітництвом була безодня. Виходячи з цих передумов необхідно особливо наголосити, що український народ не зумів самоорганізуватись у власну державу, яка б діяла у його власних інтересах, а не сусідів.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Очерки истории Коммунистической партии Украины. Изд. четвертое, доп. – К., 1977; Історія Української РСР. У 8 т., 10 кн. Т. 5. Велика жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917-1920). – К., 1977; Минц И.И. Год 1918-й. – М., 1982; История Украинской ССР. В 10 т. – Т.6. Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917-1920). – К., 1984; Октябрь и гражданская война на Украине: Страницы истории. – К., 1987; Гамрецький Ю.М., Тимченко Ж.П., Щусь О.И. Триумфальное шествие Советской власти на Украине. – К., 1987.
2. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Т. 2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – К., 1997. – С. 101-104, 420; Політична історія України. XX століття. У шести томах. Т. 2. Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917-1920). – К., 2003. – С. 206; Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. Т. 1. – К., 2006. – С. 542; Історія України: Нове бачення. У двох томах. Т. 2. – К., 1996. – С. 51.
3. Народна Воля. – 1917. – 21 (8) грудня.
4. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Т. 2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – К., 1997. – С. 101-104, 420.
5. Українська Центральна Рада. Т. 2. – С. 113-114, 420.
6. Історія України: Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей, вип. 5). – К., 1999. – С. 163.
7. Українська Центральна Рада. Т. 2 – С. 330-335, 422.
8. Політична історія України. XX століття. У шести томах. Т. 2. Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917-1920). – К., 2003. – С. 206.
9. Дорошенко Дмитро Історія України 1917-1923 рр. Т. 1. «Доба Центральна Рада». – К., 2002. – С. 238-241; Політична історія України. Т. 2. – С. 195.
10. Українська Центральна Рада. Т. 2. – С. 171-174, 181-182; Політична історія України. XX століття. Т. 2. – С. 197; Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917-1920 рр. – Київ-Відень, 1921. Т. II. – С. 143.
11. Українська Центральна рада. Т. 2. – С. 189-191, 197-198.
12. Там же. – С. 216-218.
13. Там же. – С. 177, 190-191, 211, 214, 228-229; Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. Т. 1. – К., 2006. – С. 542.
14. Українська Центральна рада. Т. 2. – С. 313.
15. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., 1991. – С. 567.
16. Дорошенко Дмитро. Історія України 1917-1923 рр. Т. II «Українська гетьманська держава 1918 року.» – К., 2002. – С. 7-8; Довідник з історії України. А-Я. – К., 2001. – С. 954.
17. Див. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1. 4 березня -9 грудня 1917 р. – К., 1996. – С. 411, 569; Т. 2. – С. 216; Історія українського селянства. Т. 1. – С. 543.
18. Українська Центральна Рада. Т. 2. – С. 216-219.
19. Чикаленко Євген. Щоденник. Том II (1918-1919). – К., 2004. – С. 9.
20. Див. Історія українського селянства. Т. 1. – С. 544.
21. Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ – Філадельфія, 1995. – С. 136-137.
22. Історія українського селянства. Т. 1. – С. 545; Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. – Інсбрук, 1960. – С. 477-478.
23. Христю К.П. Замітки і матеріали ... Т. II. – С. 159
24. Українська Центральна Рада. Т. 2. – С. 261;
25. Там же. – С. 269-270.; Див. Дорошенко Дмитро. Історія України. Т. 2. – С. 16.
26. Історія українського селянства. Т.1. – С. 542.
27. Дорошенко Дмитро. Історія України. Т. 2. – С. 10-13.
28. Там же. – С. 8.
29. Ковалевський М. При джерелах боротьби. – С. 471-472; Українська Центральна Рада. Т. 2. – С. 372.
30. Дорошенко Дмитро. Історія України. Т. 2. – С. 15.
31. Українська Центральна Рада. Т. 2. – С. 272-273, 287-288, 315-323; Дорошенко Дмитро. Історія України. Т. 2. – С. 15-17, 25-26.
32. Див. Довідник з історії України. – С. 923-924; Полонська-Василенко Наталія. Історія України. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – К., 1992. – С. 489.
33. Історія українського селянства. Т. 1. – С. 545; Історія України: Нове бачення. – С. 50-52; Політична історія України. – С. 89-101, 199-207; Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – С. 7-11, 30-32, 38-39, 116, 160-163, 255-256; Ткаченко В., Реєнт О. Україна на межі цивілізацій. (Історико-політологічні розвідки). – К., 1995. – С. 68-71; Хміль І.В. Аграрна революція в Україні: Березень 1917 – квітень 1918 рр. – К., 2000. – С. 39, 78-80; Волобуєв П. К вопросу о закономерности Октябрьской революции // Комуніст. – 1990. – №10. – С. 20-23; Иоффе Г. Социалистические партии в 1917 году // Комуніст. – 1990. – №10. – С. 23-24; Старцев В. Партия большевиков в канун Октября // Комуніст. – 1990. – №12. – С. 19-21; Иоффе Г., Рабинович А. Россия, осень семнадцатого // Комуніст. – 1990. – №16. – С. 76-83; Гошуляк І.Л. Про причини поразки Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1994. – №1. – С. 33 та ін.